

Данг Тхюи Чам

**СОҒЫСТАҒЫ
ДӘРІГЕРДІҢ
КҮНДЕЛІГІ**

Данг Тхюи Чам

СОҒЫСТАҒЫ
ДӘРІҒЕРДІҢ
КҮНДЕЛІГІ

ӘОЖ 355/359
КБЖ 68.49(4/8)
С59

Рүстемов Б.
С59 СОҒЫСТАҒЫ ДӘРІГЕРДІҢ КҮНДЕЛІГІ.
Вьетнам қызы Данг Тхюи Донг Чам туралы/
Б. Рүстемов. – Астана: «Полиграф-мир баспасы,
2015. – 312 бет.

ISBN 978-601-7121-64-8

Кітап вьетнам қызы Данг Тхюи Чам туралы. Ол Вьетнам қаһарманы. Американдық басқыншылыққа қарсыласу соғысында ерлікпен қаза болған. Қайырымсыз соғыс туралы жазып жүрген «Күнделігімен», өзінің қатал ақиқатыменен мыңдаған вьетнамдық оқырмандардың жүректерін жаулап алды. Кітап 40-тан астам тілге аударылған. Енді қазақ оқырманына арналып отыр.

ӘОЖ 355/359
КБЖ 68.49(4/8)

ISBN 978-601-7121-64-8

© Рүстемов Б., 2015

Алғы сөз

Вьетнамға алғаш рет 2012 жылдың ақпан-наурыз айларында жолым түсті. Бұл елге Вьетнам мемлекетінің Қазақстандағы Төтенше және Өкілетті Елшісі Ву Тхе Хиеп мырзаның арнайы шақыруымен барған болатынмын. Сондағы өткізген он күнде елдің солтүстігіндегі астанасы Ханойдан бастап оңтүстігіндегі Хошимин қаласына дейін аралап шығу бақытына ие болдым.

Аралықтағы елді-мекендерге аялдап, сол елдің жергілікті мемлекет басшыларымен, ақын-жазушыларымен, әнші-композиторларымен, суретші- мүсіншілермен, мектеп оқушылары және университет студенттерімен жылы жүзді әрі қызықты кездесулер өтті. Араларынан жер бетінде қазақ деген халық, Қазақстан Республикасы атты мемлекет бар екенін бірінші рет естіп, біліп отырғандары кездесті.

Сондықтан да мен вьетнамдықтармен әр кездесуде еліміз бен халқымыз, тарихымыз бен ұлттық дәстүрлеріміз, тәуелсіздік пен егемендігіміздің арқасында қол жеткізіп жатқан табыстарымыз туралы әңгімелегенде олардың Қазақстанымызға деген қызушылығы артып, «Бір барып көру керек екен!» – деген құштарлықтары да оянды. Вьетнам халқының

қонақжайлылығына, ықыласы мен достық пейілдеріне бөлендім, мұны мен туған Отаным – Қазақстанымның абыройы мен беделіне көрсетілген құрмет сезімдері деп қабылдадым.

Вьетнамда елу төрт ұлттың басын құраған тоқсан миллионға жуық халық тұрады деп есептеледі.. Бірақ та ұлттық құрамы одан да көп деген жорамалдар да бар. Дүниежүзілік «Ethnologue» – «Этнолог: Языки мира» («Этнолог: Әлем тілдері») зерттеу орталығының ақапараты деректеріне сүйенсек, онда Вьетнамда 103 тіл қолдаланылады делінген. Сондай-ақ Вьетнам халықтары мәдениетінің дамуына буддизм мен конфуциандық ағымдар елеулі әсер еткендігін де аңғару қиын емес.

Мен үшін осы елде мұсылман-вьетнамдықтарды тапқаным ерекше таңқаларлық жай болды. Бұл тек бір мен ғана ашқан жаңалық емес екенін де білемін. Өйткені негізінде вьетнамдықтар Буддаға сыйынады. Сондықтан елді-мекендеріндегі мешіттеріне арнайы бас сұғып, екі халықтың – қазақ пен вьетнамның – достығы нығая берсін деген тілекпен Құран бағыштауды парызым санадым.

Қазақстанға жаңа Елші Нгуен Ван Хоа мырза келді. Ол кісі мені елінің тәуелсіздік мерекесіне орай Елшілікке арнайы мейман ретінде қонаққа шақырды. Кездесу барысында Елші мырза әңгіме арасында маған: «Елдеріңізде жазушылар көп, дегенмен сізге бір қолқа салсам айып етпессіз деп білемін. Сіз бірқатар шетел қаламгерлерінің кітаптарын қазақ тіліне аударып халқыңызды сол елдердің мемлекеттік

құрылымдарымен, халықтарының тұрмыс-тіршілігімен, тарихы және мәдениетімен таныстыруда тынымсыз еңбек етіп жүрсіз. Бұл туралы естіген де едім – деп бір кітапты ұсына отырып, оны қазақ тіліне аударуым туралы өтінішін білдірді.

Кітапты қолға алып оқи бастағаннан-ақ міндетті түрде аудару керек деген ойға бекіндім. Себебі вьетнам қызының америкалықтармен соғыстағы ерлігі, отансүйгіштігі таңқалдырып, оқырман ретінде баурап алған еді. Қаншама қиыншылықтарды басынан өткізсе де, қалын соғыс өртінің ішінде жүріп дәрігерлік міндетіне адалдық танытқан, жарақаттанған сарбаздардың жарасына шипа іздеген вьетнамдық қайсар қыздың күнделігі болатын ол.

Данг Тхюи Чам американдықтардың басқыншылығы салдарынан елінде болып жатқан соғысқа қатыспауы да мүмкін еді. Бірақ ол отаны мен халқын басқыншылардан азат етуді өзіне міндет деп түсінді. Күні кеше ғана медициналық институтты бітірген қыз соғысқа аттанып бірнеше жыл қан майданда жүріп халқының ауыр халге түскенін көріп жүрегі ауырды. Жас қыздың отансүйгіштігі мен өз кәсібіне ұқыпты әрі адал болуының арқасында ол көптеген замандастарының арасында беделді болды. Ерлікпен қаза тапты.

Данг Тхюи Чамның өмірі мен ерлігі тек бүгінгі Вьетнамның өскелең ұпақтарына ғана емес, жалпы дүниежүзі жастарына да үлгі боларлықтай. Оның мына күнделік жазбаларынан Отанын жанынан артық сүйгендігін, халқы мен ата-бабаларынан мұра болып қалған қасиетті жерін азат ету үшін құрбандыққа

да баруға дайын болғандығын жүрегінде мейірім шапағаты бар адамның көзге жас алмай оқып шығуы мүмкін емес. Сондықтан елінің тәуелсіздігі мен егеменділігі үшін жас өмірін қиған батыр, қаһарман қыздың өмірі оқырмандарды бей-жай қалдырмайды деп білемін.

Жау қолына түскен оның осы күнделігі тек араға біраз жылдар өткенде ғана жарық көріп, көптеген әлем тілдеріне аударылды.

Екінші рет 2015 жылдың наурыз айында кезінде елін америка басқыншыларынан азат ету соғысына белсенді түрде қатысқан жауынгер, бүгінде сол елдің ең мықты ақындарының бірі, жазушылар одағының төрағасы Хыу Тхинь мырзаның арнайы шақыруымен дүниежүзілік халықаралық әдебиет пен поэзия фестиваліне қатыстым.

Вьетнам жазушылар одағының ұйымдастыруымен әрі қолдауымен Данг Тхюи Чамның анасы Зоан Нгок Чаммен әрі сіңілісі Фыонг Чаммен кездесудің сәті түсті. Тоқсанның төртеуіне келген, басынан көп қиыншылықтарды өткізген ана маған әлі тың әрі тағдырдың тәлкегін үлкен сеніммен және төзімділікпен жеңе білген парасатты жан болып көрінді.

Қадірлі де қасиетті, жаны нәзік, сүйіспеншілігі мол, кешірімді рұх пен елжіреген жүрек иесі аналарымыз жұмыр жердің қай бұрышында да сол баяғы тілеуінді тілеп жүретін айналайын ана ғой. Зоан Нгок Чам анамыздың алдында басымды иіп Данг Тхюи Чам сияқты қайсар да батыр, отансүйгіш қызды дүниеге әкелгеніне ризашылығым мен жылы ілтпатымды білдірдім.

Енді, міне, орыс тілінде жарық көрген кітапты өз тілімізге аударып сіздердің назарларыңызға ұсынып отырмын.

Сөз соңын қазақтың талантты астаналық ақиық ақыны, журналист, аудармашы Аманкелді Жұмабектің 1968 жылы Вьетнам жерінде соғыстың қайнап жатқан кезінде жазылған өлеңімен тәмамдағанды жөн көріп отырмын.

Сенімен біргеміз, Вьетнам!

Планета!

Тарылды тағы да тынысың.

Бұзылды тынышың.

Вьетнам соғыстың өртіне оранды:

не үшін, кім үшін...

Бүгіннен ертеңгі нұрлырақ күні үшін,

Азақттық көксеген арманды үні үшін.

Түтінге көмілді ақ сүттей таңғы әлем,

жұмыр жер пұшпағы.

Ержүрек халықты жасытпақ бомбамен

жауыққан дұшпаны.

Бірақ ол білмейді:

ажал ғып құсқаны –

өз басын жалмауы, бағының ұшқаны!

Тамыры тереңге көмілген мықты емен –

ер халық бұқпайды.

Қаһарман ұл-қызы ел сенім жүктеген
туларын жықпайды.

АШҚ-та шықпайды жерінен діттеген,
Вьетнам жеңеді тізесін бүкпеген.

«Зұлымдық – бұл соғыс, тиылсын, тоқтасын!» –
Адамзат талабы
үстем боп
адамды адамдар атпасын!

Жұмыр жер алабы
Молаға айналып, қан жұтып жатпасын.
Агрессор, бұр келген жағыңа ат басын!

Аждаһа көмейі төккесін бар уын
оқ етіп атқасын,
ұрғасын сөйлетіп қолда бар қаруын
Вьетнам қақпасын
ызадан жарылмай, қарылмай отқа шын
кім шыдап отырмақ ойран ғып отбасын.

«Құлынын» жоқтаған бір ана қаралы
зарласа алыста,
өлшеусіз толтырса жүрегін жаралы
запыран қарғысқа.
«Соғысқа жол жоқ! – деп үкімін саралы
айтатын ақ шашты аналар бар әлі.

Бейбіт күн қадірін нақ солар біледі
ұлдарын құшпаған.
Жол тосып сарғайған, жүдеген гүл өңі,
қан ғана құспаған.

Өрт шалған ұясын қарлығаш – жүрегі
тыныштық таппастан шырылдап жүреді.

Кім құштар естуге жылауды, айғайды...
Оларға кім демеу?!
Соғыстың дүмпуі жүйкеде ойнайды...
Мүмкін бе үндемеу.
Тұтанған ашу-кек қан болып қайнайды,
жанарда жарқылдап, шоқ болып жайнайды.
Адамдар ойлайтын планета тынышын
қаскөйден қалайды
қынапқа салуын суырған қылышын.
Қантөгіс талайды
қор етіп таптаған, тарылтқан тынысын.
Ендеше Вьетнам жерінің бұрышын
жауына таптатпау менің де жұмысым.

1968 жыл.

Академик **Бақытқожа Рүстемов**,
Қазақстан журналистер одағының мүшесі, Еуропа әдебиетшілері Конгресінің мүшесі, Борис Гринченко атындағы әдеби сыйлықтың лауреаты (Украина), Халықаралық орыс поэзиясы мен әдебиеті конкурсының төралқа мүшесі (Белоруссия), екі дүркін Дүниежүзілік интеллектуальдық конкурсының жеңімпазы (Қытай).

Ресей оқырмандарына

2005 жылдың қыркүйек айында кезекті рет Мәскеуден Вьетнамға оралдым. Ұзақ ұшу кезінде оқуға арналған кітаптарым жүкке тапсырылған жол сандықтың ішінде қалған болып шықты. Сол мезетте мен стюардессаның креслоға жайлы орналасып, түнгі жарық шамын қосып, бір кітапты қызығушылықпен оқып жатқанын көрдім. Жарты сағат өткен соң, ол жолаушыларға кешкі тамақты дайындауға кірісті. Сол уақытта оқу қызығушылығымды қалай да болсын қандыру мақсатымен мен одан кітапты сұрап алдым. Кітаптың қызығына кіргенім соншалық, ұшақтың Ханойға қонғанына дейінгі бар уақытта мен кітаптан басымды көтере алмай, оқығанымнан қатты таңданып кітаптың соңғы бетін жаптым.

Бұл американдық басқыншылыққа Қарсыласу соғысында ерлікпен қаза болған Данг Тхью Чамның «Соғыстағы дәрігердің күнделігі» атты кітабы болатын. Қайырымсыз соғыс туралы өзінің қатал ақиқатыменен ол мыңдаған вьетнамдық оқырмандардың жүректерін жаулап алды.

«Күнделік» авторының телефон нөмері мен мекен жайын білу үшін, мен Ханойда бірден Выонг Чи Няну, кітаптың вьетнамдық басылымына алғысөз жазған

әдебиет сыншысымен хабарластым. Және сол күні кешке өзімнің бұрынғы ұстазым және белгілі ақын Ву Куанг Фыонгпен бірге батыр-дәрігер ана – Данг Тхюу Чамның үйіне келдім.

Данг Тхюу Чамның кітабын әр адам өзінше қабылдайды, барлығы дерлік жас пен білім деңгейіне байланысты. Бірақ барлық оқырмандарды соғыста өзінің қиын жұмысын атқарған әйел-дәрігердің шексіз қайсарлығына, қаһармандығына деген құрмет пен вьетнамдық жауынгердің кейпіне таңданыс сезімі ортақтастыратынына сенімдімін.

Вьетнам халқының патриоттық соғысы шыннайы сезім танытып, жоғары мұраттар артынан ерген, өзін-өзі құрбан қылуға дайын, бар күштері мен қамқорлығын майдандастарына жұмсаған біртұтас адамдар буынын қалыптастырғандығы ащы шындық.

Өзінің күнделігінде әйел-дәрігер қатал соғыс жағдайында кеңес халқы мен Павел Корчагин секілді, оның батырларын әлденеше рет есіне алады. Оның жазбаларында жарқын, бейбіт болашаққа сенім мен оптимизм бар және бұл сезімдерді Данг Тхюу Чам Кеңес Одағында ешқашан болмаса да, орыс және кеңес әдебиеттерінен қабылдағаны шүбәсіз.

Ұлы Отан соғысы жылдары өз елінің бостандығы мен тәуелсіздігі үшін күрескен Александр Матросов, Зоя Космодемьянская, Әлия Молдағұлова және мыңдаған басқа кеңес жауынгерлері сияқты, ол да қаһармандықпен қаза тапты.

Данг Тхюу Чамның отбасымен қоштасып, мен оның күнделігінің орыс тілінде басылып шығуына бар күшімді

салатынымды айтқан болатынмын. Алайда ұзақ уақыт бұл ниетімді түрлі объективтік себептердің салдарымен іске асыра алмадым, бірақ әрекет етуімді тоқтатқаным жоқ, себебі мен қаза болған батырлардың рухына бағышталған уәдемді орындауым керек еді. Ақырында көп күткен сондай бақытты күн де туды. Мәскеудегі «Тханглонг» вьетнамдық тігін кәсіпкерлері Клубының мүшелерімен іскерлік кездесуде, мен олардың «Данг Тхю Чамның күнделігін» оқып, отандасының ұлы батырлығымен таңданғандығын білдім, сондықтан да Ресей оқырмандарының осы ғажайып туындымен танысу үшін, олар маған бұл кітапты орыс тілінде басып шығаруға көмек беруге әзір екендерін білдірді. Олар осы жобаға демеушілік көрсетуге келісіп, туындыны орыс тіліне аударуға байланысты барлық ұйымдастыру жұмыстарын жүргізуді өтінді.

Данг Тхю Чам өз күнделігін тек өзі үшін жазған, және оның жариялануы мүмкін екендігі туралы ешқашан да ойламаған. Ол ауыр хирургиялық операциялардан кейін шаршағанын сезініп, бомбалар мен снарядтардан баспанада жасырынып, қарапайым кітапша-дәптершелерде жазбаларын жазды. Ол керосин шамының күңгірт жарығы, әскери жорық уақытында аялдау кезінде жазбаларын жазды. Оны жаралылардың азабына ортақтаса отырып, өзінің отандастарының қазасына ауыр күйзелісті сезініп жазды.

Оның күнделігі ешқашан да редакцияланған емес және тұтас қалпында сақталған. Және қазір ол біздің ұрпақтың игілігіне айналды, ХХІ ғасырға аяқ басқан,

жер бетінде бейбітшілікті сүйетін және соғысты жек көретін, адамдар ұрпағы үшін күнделікті қажет кітапқа айналды.

«Соғыстағы дәрігердің күнделігін» орысша аударып басуға дайындықпен мен өзімнің әріптестерім филологтар Анатолий Алексеевич Соколов және Ле Ван Нянмен бірге айналыстым. Біз американ басқыншыларына қарсы Қарсыласу соғысының батырлары, Данг Тхю Чамның отбасының бізге жүктеген жоғары жауапкершілігін сезініп, жігерленіп, қызығушылықпен және үлкен ынтамен жұмыс істедік. Бұл шығарманы аудару қазіргі оқырмандарға ХХ ғасырдың ауыр соғыстарының бірі кезінде өзінің батыл буынын білдірген, соғыстағы жас әйел-дәрігердің сезімі мен ойын жеткізуді білдіру болып табылады.

Біз осы жауапты міндетті абыроймен орындау үшін барлық күш-жігерімізді арнадық. Қазір сіздер қолдарыңызда ұстап отырған кітап, тек баспа басылымы ғана емес, ол қаза тапқан батырлар туралы біздің естелігіміз. Бұл кітап сіздерді біздің елге, өзінің еркіндігі мен тәуелсіздігі үшін үш он жылдық бойы күрескен халқымыздың сұрапыл соғыс жылдарына, Вьетнамға апарды. Сол соғыста Вьетнам жеңіске жетті, оның себебі, біздің елде дәрігер Данг Тхю Чам секілді тамаша адамдардың бар болғандығы. Және де осының бәрін кітапты оқығаннан кейін сезінсеңіз, біз бақытты боламыз, демек біздің еңбегіміздің еш болмағаны.

«Соғыстағы дәрігердің күнделігі» әлемнің 18 тіліне аударылып, көптеген елдердің оқырмандары жылы

қабылдады. Халықаралық кинофестивальдарда көрсетіліп, көрермендерге терең эмоционалдық әсер қалдырған осы кітаптың желісі негізінде, «Бұл күнделікті өртемеңдер» атты көркем фильм түсірілген болатын.

КСРО ыдырағаннан кейін екі он жылдыққа жуық уақыт бойы орыс тілінде бір де бір вьетнамдық көркем әдебиет туындысы шықпады, вьетнамдық авторлардың кітаптары дүкендер мен кітапхана сөрелерінен жоқ болып кетуге шақ қалды. «Соғыстағы дәрігердің күнделігі» атты Данг Тхюи Чамның орыс тіліндегі басылымы ресейлік оқырмандарға вьетнам әдебиетінің қайта оралу көпірін ашады деп үміттенемін.

Нгуен Хыу Хоанг¹

¹ Нгуен Хыу Хоанг – әдебиетші, аудармашы, филология ғылымының кандидаты.

Адам жүрегі туралы аңыз

2005 жылдың 25 сәуірінде мені қатты толқытқан, Ханойдағы бір квакерлік ұйымның өкілдігінен кенет маған қоңырау шалды. Менің соғыста қаза тапқан әпкем – дәрігер Данг Тхюи Чамның, біздің Тхюидің күнделіктерін сақтаған, қазір Ханойда жүрген әлдебір американдықпен кездесуге мүмкіндік бар екенін хабарлады.

Әпкем 1970 жылы Куангнгай майданында қаза тапты. Данг Тхюи Чамның жауынгерлік еңбегі туралы оның жеке ісінде айтылған – ол өте қысқа сипаттамамен, екінші деңгейлі американдық басқыншылыққа қарсы Қарсыласу соғысының медалімен марапаттауға ұсынылды: дәрігер, майданда жауынгерлік іс-әрекеттер кезінде қаза тапты, жұмыс істеген кезеңі: 5 жыл, 3 ай және 5 күн.

Менің әпкемнің майдандастары одан қалған заттарын естелік үшін жіберді: оның ішінде бірнеше фотосуреттер, Солтүстік Вьетнамнан алған отбасының хаттары. Оның жолдастары да менің әпкем кішкентай кезінен бері дағдыланған әдеті бойынша күнделік жүргізгенін, жазалаушы операциялар кезінде сол қағаздардың жау қолында кеткенін айтқан болатын.

Менің үйімде қоңырау шалудың алдында нақты оқиға болған: 2005 жылдың наурыз айының екінші онкүндігінде Лаббок қаласындағы Техас технологиялық университеті жанынан Вьетнамдық орталықта жыл сайын ұйымдастыратын вьетнамдық соғыс туралы кезекті халықаралық конференция болып өтті. Ол көптеген адамдардың қатысуымен өтті. Конференция барысында Вьетнамдағы соғыстың түрлі қырлары талқыланды. Атап айтқанда, жиналған қауымның назарына, Роберттің Вьетнам соғысы жылдарындағы қызметі кезінде тапқан, ДВР-ның әскери дәрігері, вьетнамдық қыздың күнделігі туралы, Фредерик Уайтхёрст¹ және Роберт Уайтхёрсттың² баяндамасы ұсынылды. Бұл хабарлама конференцияға қатысушалардың ішінде қатты қызығушылық тудырды. Ағайынды Уайтхёрстер күнделіктің оқиғасын – оның олардың қолына түскен кезеңінен, оны Лаббокқадағы Вьетнамдық архивқа сыйға тарту шешімін қабылдаған уақытқа дейінгі жайларды айтып берді. Күнделіктің кейбір беттері, адамдарға деген махаббатқа, және де бейбітшілікке деген үмітке толы сөздері оқылды – Роберт оларды ағылшын тіліне аударды.

Ағайынды Уайтхёрстердің баяндамасы қызықты пікірталас тудырды. Баяндамашыларға көптеген

¹ *Фредерик Уайтхёрст (Frederic Whitehurst) – құқық докторының ғылыми дәрежесінің иегері және химия ғылымдарының докторы. Қопарылғыш заттар бойынша бұрынғы жоғары қызметтің маманы. (ФТБ)*

² *Роберт Уайтхёрст (Robert Whitehurst) – атыс саяси жүзу капитаны, мүсіндеу ғылыми дәрежесінің иегері. Фредерик Уайтхёрсттың үлкен ағасы.*

сұрақтар қойылып, Фредке жиналғандардың жалпы ұсынысы айтылды – қаза болған дәрігер-әйелдің отбасын іздеп табу.

Конференцияға қатысушылардың бірі болған – журналист Тэд Энгельманн¹, үш күн өткеннен кейін, Вьетнамға жол жүрді. Ханойда ол жергілікті квакерлік ұйымның қызметкерінен дәрігер Данг Тхюи Чамның отбасын іздеп табуға көмектесуін өтінді. Журналисттің өтініші қабыл алынды. Күнделіктегі кейбір жанама айғақтар бойынша іздеуге қатысушылар Донганға дейін жетті, онда менің әкем шамамен елу бес жыл бұрын жұмыс істеді, ал ол жерде оның сол жылдардағы жалғыз әріптесін табуға мүмкіндік туды. Алайда, ол кісінің 2000 жылы зейнетке шыққаны анықталды. Донгандағы аурухана әкімшілігі, біздің отбасымыздың мекен-жайы туралы, мүмкін бірдеңе білу үшін, өзінің қызметкерін менің әкемнің туған ауылына іссапарға арнайы жіберді. Кейін Тэд, менің анам зейнетке шыққанға дейін, 20 жыл бұрын еңбек еткен Ханойдағы Фармацевтикалық институтқа барды. Мейірімді жүректер – олар қаншама десеңші! – олар бір-біріне хабар жеткізіп, соңында Тэдке менің отбасымды тауып, осыдан 35 жыл бұрын жас қыз-дәрігер өзінің өте маңызды ойлары мен сезімдерін сеніп тапсырған – күнделік бар ықшам дискіні беруге көмектесті.

¹ *Тэд Энгельманн (Ted Engelmann) – фотожурналист-документалист, тәуелсіз зерттеуші. Вьетнам, Австралия, Оңтүстік Корея және АҚШ – төрт мемлекеттегі соғыстап кейінгі уақыт ықпалы туралы кітап-фотоальбомы бойынша жұмыс істеу кезінде Вьетнамда әлденеше рет болған. Ол осы кітап бойынша жұмысын 1968 жылы бастап, 2005 жылдың 30 сәуіріне – Оңтүстік Вьетнамның азаттығына 30 жыл толуына орай аяқтауды көздеген болатын.*

Біраз уақыт өте келе мен ағайынды Уайтхёрстерден хат ала бастадым. Олар көптеген айлар бойы біздің отбасымызды іздеп Вьетнамды шарлағандарын айтты. Кей кездері олар табысқа еш үміт жоқ деп сенді. Олар өздерінің өлімінен кейін менің әпкемнің екі күнделігі де түрлі қағаздар мен құжаттардың арасында қалып, оларды ешкім де білмей, лақтырып жіберуі мүмкін, олар тозып немесе жоғалып кетуі мүмкін деп қорқатын. Ағайындылар маған біздің отбасымызды табуға сенімдерін жоғалтқан кезде, Ханойдың коммунист, жас әйел-дәрігердің қалай өмір сүріп және қаза болғаны туралы бүкіл әлем білуі үшін, екі күнделікті де жеке кітап қылып басу ойларына келгенін айтып берді. Олар осы кітаптың арқасында менің дәрігер-әпкемнің жолын жалғастырушылар көп болады деп сенді. Шарасыздықтан, не істерлерін білмей екі күнделікті де Лаббок қаласындағы Техас технологиялық университетіндегі Вьетнам мұрағатына сыйға берген, онда күнделіктер олардың үйлеріне қарағанда аса қолайлы жағдайда сақталып, күтілетін еді.

Міне, маған Фред Уайтхёрст жолдаған алғашқы хат.

«Жұма. 2005 жылдың 29 сәуірі.

Мен, Фредерик Уайтхёрст, дәрігер Данг Тхюу Чам туралы естелікті 35 жыл сақтадым. Мен таяуда танысқан Тэд Энгельманн, Сіздердің үйлеріңізде болғанын және қазір Сіздерде екі күнделіктің және фотосуреттердің көшірмесі бар екенін айтып берді. Менің Сіздерге, Сіздің отбасыңызға және әсіресе Сіздердің аналарыңызға айтарым көп. Көп жылғы іздеуден кейін бұл түс сияқты, қазір Сіздердің отбасыларыңызды іздеп тапқан кезде, мен жылап жіберуге дайынмын. Анасы сан айлар мен жылдар бойы-

на қызының қалай өмір сүргенін, елі батыр-дәрігер Данг Тхюу Чам туралы білуі тиіс. Меніңше бәрі де ойдағыдай болуда және ол Сіздердің аналарыңыз өзінің қызының күнделігін дәл елінің азат болған 30 жыл толуы мерейтойына орай алуы тиіс... ».

* * *

Фредерик Уайтхёрст (әдетте мені Фред деп атайды) 1969 жылдан бастап 1971 жылдар аралығында Куангнгай провинциясында Дыкфо майданында әскери іс-әрекеттерге АҚШ әскери барлау офицері ретінде қатысқан. Оның соғыстағы міндетіне: әскерилерге қажет жағдайды талдап, Азаттық армиясының бөлімшелері орналасқан жерді іздеп, кенет шабуылдар мен жазалау операцияларын жүргізу үшін бағдар беруге ақпараттар мен материалдар жинау кірді. Бұл міндеттер Фредке соғыстың барысын тікелей бақылауға, вьетнам және американдық тараптардан кеткен көп шығындарды өз көзімен көруге мүмкіндік берді. Фредтің айтуы бойынша, *«Дыкфоның батыс бөлігінде орналасқан Нёнфьюок деген кішкентай ауыл бомбамен түгелдей жойылды, тұрғындарының біреуі де тірі қалмады»* (2006 жылдың 5 маусымындағы хат). Напалмды бомбаның жалынында жанған Тюлайдағы кішкентай балалар әлі оның есінде. Фред өзінің тікелей командирі-лейтенанттың есінен ауысып кете жаздағанына куәгер болды, себебі санитарлық командадағы американдықтардың *«әлде біреулердің қолдарын, біреулердің аяқтарын жинап, олардан өздерінің жолдастарын құрастырып, оларды табытқа салып АҚШ-қа жөнелткенін»* көруге төзімі

жетпеді (2006 жылдың 4 маусымындағы хат). Бұл сурет Вьетнамнан келгеннен кейін көптеген жылдар бойы Фредтің есінен кетпеді.

Бірақ сол сұрапыл күндері Фред соғысты басқа да қырынан көрді.

«Вьетконг¹ қамалына» шабуылдан кейін, зеңбіректер тынышталғасын, Фредтің бөлімшесі қолайлы орныққаннан кейін, оның кішкентай аурухана екені белгілі болды. Көптеген барақ құрылыстары, көптеген палаталар, және бір әскери-далада ота жасау палатасы, олардың аурухана палаталары екені түсінікті болды. Аурухананың барлық мекендеушілері американдық әскери бөлімше келерден бұрын асығыс кеткені және өздерімен құжаттамаларды алып кетуге үлгермегені сезілді.

Американдық армия командованияесінің бұйрығы бойынша ұрыс орындарында табылған қарсыластың барлық материалдары, оны алда зерттеу үшін әскери барлау бөлімшесіне тапсырылуы тиіс. Сол күні Фред көп материал жинады. Вьетнамдық аудармашылармен бірге ол әскери қызмет үшін құндылығы барларын таңдап, оларды іріктеді, ал қалғанын отқа жақты.

Бөлімше аудармашысы кіші сержант Нгуен Чунг Хиеу қолында кішкене қойын дәптермен оған жақындағанда Фред отқа керек емес қағаздарды тастап жатқан еді. «Фред, мына қойын кітапты отқа тастаудың қажеті жоқ, мұнда онсыз да от өршеленуде», – деді ол. Фред не қойын кітапша екенін түсінбеді, бірақ Хиеудің

¹Вьетконг (*Việt Cộng* дәлме-дәл: *вьетнам коммунисті*) – Батыстағы ұлттық азат ету күштерін солай атады.

абыржыған түрі және оның дұшпанның затына құрметпен қарауы американдыққа әсер етті, ол қойын кітапты қалтасына жасырды.

Фред пен Хиеу көп түндерді қойын кітапшаны бірлесіп оқумен өткізді. Ол Фредтің бөлімшесі оларға қарсы жазалау операциясын жүргізген, кіші аурухананы басқарған, вьетконгтік дәрігер-әйелдің күнделігі болатын. Әріптерді қатты еңкейтіп жазғандығы жазудың – күнделік авторының әйел екенін білдіретін. Хиеу әйел әлі жас, оның екі жыл бұрын Дыкфоға Ханойдан жұмысқа келгенде небәрі 26 жасқа келгенін айтқанда, Фредтің одан бетер қызығушылығын тудырды.

Бірнеше айдан кейін Фредке әйел-дәрігердің екінші күнделігін алу бұйырды, оны да Хиеу әкелді. Нгуен Чунг Хиеудің парақтан аударған, сөздердің шамалап берілген мағынасы екеніне қарамастан, ынтық, жалынды жолдар Фредке әсер етті. Бұл сөздер американдық армиясына деген өшпенділікпен тыныстады. Бірақ оны махаббат пен үміт туралы айтылған жолдар қатты таң қалдырды. Ол осы сезімдердің қайнар көзі қайда, жас қыз әскери іс-әрекеттерден кейін алаңда снарядтар мен бомбалардың жарылысынан тұнатын қалың тұманға қарамастан айналадан өмірдің сұлулығын қалай көре алғанын түсіне алмады. Ол американдық әскер тап оның артында болғанда, айналадан өмірдің нәзік симфониясын қалай ести алды?

1972 жылы Фред Вьетнамды тастап, АҚШ-қа оралды. Оның шабаданында соғыстың таңбасымен белгіленген, кәдесыйлар болды: дәрігер-әйелдің екі күнделігі және Куангнгай провинциясы тұрғындарының 50-ден астам фотосуреттері. Суреттер қайтқан корреспондент-вьетконгтің денесінде жатқан, оқпен тесілген «Сапон» фотоаппаратымен жасалған. Шабаданда өлген қарт